

УДК 339.13.01(477)

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-5-11>**Каличева Н.Є.**

*доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри економіки та
управління виробничим і комерційним бізнесом
Українського державного університету залізничного транспорту*

Бредіха М.А.

*магістр
Українського державного університету залізничного транспорту*

Шевченко В.С.

*магістр
Українського державного університету залізничного транспорту*

Kalicheva Natalia

*Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor of the Department of Economics and Management
of Industrial and Commercial Business
Ukrainian State University of Railway Transport*

Bredikha Marharyta

*Master's Student
Ukrainian State University of Railway Transport*

Shevchenko Vladislav

*Master's Student
Ukrainian State University of Railway Transport*

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В СУЧАСНИХ РИНКОВИХ УМОВАХ

PROBLEMS OF SOCIAL DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISE IN MODERN MARKET CONDITIONS

АНОТАЦІЯ

Трансформація бізнес-середовища функціонування підприємств приводить до необхідності змінювати підходи до забезпечення їхнього сталого розвитку, відбувається поступовий перехід до формування соціально-економічних відносин. За таких умов змінюється концепція розбудови соціально-трудо-вих відносин у суспільстві. Дослідження присвячено питанням соціально відповідального господарювання підприємств малого та середнього бізнесу. Визначено, що соціальне партнерство та соціальний діалог є базисом формування концепції соціальної відповідальності між державою, бізнесом та суспільством. Окреслено нормативний базис формування та реалізації соціально діалогу в нашій країні. Зазначено, що соціальний розвиток підприємницьких структур малого та середнього бізнесу має безпосередній вплив на розвиток економіки країни.

Ключові слова: соціальна відповідальність, соціальний діалог, підприємства малого та середнього бізнесу, держава, кадри, якість життя, соціально відповідальна поведінка.

АННОТАЦИЯ

Трансформация бизнес-среды функционирования предприятий приводит к необходимости менять подходы к обеспечению их устойчивого развития, происходит постепенный переход к формированию социально-экономических отношений. При таких условиях меняется концепция развития социально-трудо-вых отношений в обществе. Исследование посвящено вопросам социально ответственного хозяйствования предприятий малого и среднего бизнеса. Определено, что социальное партнерство и социальный диалог является базисом формирования концепции социальной ответственности между государством, бизнесом и обществом. Определен нормативный базис формирования и реализации социального диалога в нашей стране. Указано, что социальное развитие предпри-

нимательских структур малого и среднего бизнеса имеет непосредственное влияние на развитие экономики страны.

Ключевые слова: социальная ответственность, социальный диалог, предприятия малого и среднего бизнеса, государство, кадры, качество жизни, социально ответственное поведение.

ANNOTATION

Currently, the development of entrepreneurial activity in our country has a number of problems that require radical socio-economic transformations in the field of income policy, creation of modern jobs, demographic policy, vocational education, etc. One of the approaches to social consolidation is social dialogue, as one of the factors ensuring the effective development of entrepreneurial activity. Social development of entrepreneurial activity should be based on socially responsible behavior of all participants – state and local authorities, corporate structures, public organizations, citizens, which will guarantee sustainable economic and social development, improve quality of life, improve industrial relations, and ensure competitiveness and more. The basis of sustainable social development of small and medium enterprises should be the concept of social responsibility of all participants in economic relations. This concept will ensure the integration into management decisions of best practices for combining private and public interests in the conduct of business activities. One of the components of the formation of social partnership in a market economy is the process of formation of labor legislation, which at the level of regulations enshrines a system of collective bargaining between owners of means of labor and employees. In our country, social partnership is implemented through tripartite cooperation between representatives of employees, employers and the state. A joint representative body of all-Ukrainian trade unions and trade unions has been set up in the country to conduct collective bargaining and

social dialogue. Social dialogue should be considered as a process of formation and development of sustainable mutually beneficial partnerships in business, aimed at coordinating and achieving strategic development goals of both individual participants in economic relations and the national economy as a whole. The main feature of such cooperation is to take into account the interests of all parties to social relations. For small and medium-sized businesses, the establishment of social dialogue will lead to the formation of sustainable economic development and increase the level of competitiveness.

Key words: social responsibility, social dialogue, small and medium-sized businesses, government, personnel, quality of life, socially responsible behavior.

Постановка проблеми. Підприємницька діяльність виступає індикатором зовнішнього економічного середовища та є одним з основних показників ефективного розвитку національної економіки, адже наявність чи відсутність малого та середнього бізнесу відображає рівень ринкових відносин у суспільстві.

Нині розвиток підприємницької діяльності в нашій країні має цілу низку проблем, що потребує кардинальних соціально-економічних трансформацій у сферах політики доходів, створення сучасних робочих місць, демографічної політики, професійної освіти населення. Одним із підходів до суспільної консолідації виступає соціальна відповідальність як чинник забезпечення ефективного розвитку підприємницької діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині в нашій державі відбувається активний процес формування ринкового середовища, визначаються правовий статус людини, спроможність реалізації її прав та свобод, в тому числі в економічній сфері, тому питання реалізації комплексу економічних прав людини та громадянина під час здійснення підприємницької діяльності потребує детального вивчення, що розкрито в наукових працях О.А. Грішнєвої, Г.Ю. Міщук, М.Є. Дейча, В.О. Жукова, А.П. Миколаєця, С.В. Полякової, А.В. Толстової [1–6].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Як видно з наведених досліджень, проблема реалізації економічних прав у підприємницькій діяльності є дискусійною та актуальною. Особливого значення в процесі вивчення цього питання набуває запровадження соціального діалогу як форми соціально відповідального розвитку підприємницької діяльності.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у дослідженні питань соціального розвитку малого та середнього підприємництва шляхом запровадження соціального діалогу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз досвіду провідних економічних країн світу показує, що малий та середній бізнес є одним із чинників усунення диспропорцій на певних товарних ринках; створення додаткових робочих місць і скорочення безробіття; активізації інноваційних процесів; розвитку конкуренції, швидкого насичення ринку товарами й послугами та збільшення бюджету країни [7]. Також відбувається формування середнього

класу як обов'язкової складової частини становлення самодостатньої та соціально захищеної частини населення суспільства.

За рахунок підприємницької діяльності відбувається динаміка економічної діяльності через створення додаткових робочих місць, забезпечення потреби населення в певних товарах і послугах, ринкову гнучкість тощо, але стихійність розвитку малого та середнього підприємництва привела до виникнення соціальної диспропорції у суспільстві. Тим більше, що вітчизні підприємства існують і розвиваються в складних умовах трансформаційної економіки та стикаються з безліччю проблем [8]. На зниження життєздатності суб'єктів малого та середнього бізнесу впливають значний податковий тиск, наявність різних адміністративних бар'єрів, обмеження фінансово-кредитних ресурсів, слабкість матеріальної, технічної, фінансової, менеджерської та кадрової складових частин у діяльності [9].

За таких умов сталий розвиток бізнес-структур має ґрунтуватись на інструментах та механізмах, застосування яких базується на дотриманні певних обмежень, подоланні наявних перешкод, запровадженні нових стандартів, нормативів тощо, а одним із найбільш впливових важелів на шляху сталого розвитку, як показує світовий досвід, є соціальна відповідальність.

Необхідно відзначити, що соціальний розвиток підприємницької діяльності базується на соціально відповідальній поведінці всіх учасників, зокрема державних і місцевих органів влади, корпоративних структур, громадських організацій, громадян, що стає гарантією сталого економічного та соціального розвитку, підвищення якості життя, удосконалення виробничих відносин, забезпечення конкурентоспроможності [10].

Основою сталого соціального розвитку малого та середнього підприємництва має стати концепція соціальної відповідальності всіх учасників економічних відносин. Така концепція забезпечить інтеграцію в управлінські рішення передового досвіду об'єднання приватних і суспільних інтересів під час здійснення підприємницької діяльності [11].

Одним зі складових частин становлення соціального партнерства у ринковій економіці є процес формування трудового законодавства, що на рівні нормативно-правових актів закріплює систему колективно-договірних відносин між власниками засобів праці та найманими працівниками. В нашій країні соціальне партнерство реалізується шляхом тристоронньої співпраці між представниками найманих робітників, роботодавцями та державою, а на рівні країни створено Спільний представницький орган всеукраїнських профспілок і профспілкових об'єднань для ведення колективних переговорів та соціального діалогу [12].

Нині соціальний діалог є формою активної соціальної взаємодії держави, роботодавців,

найманих працівників, громадських організацій у сфері праці, підпорядкованої реалізації спільних стратегічних інтересів у питаннях забезпечення захисту трудових прав, ефективної зайнятості та професійного розвитку найманих працівників як передумови системних прогресивних зрушень в економіці [13].

Загалом соціальне партнерство та соціальний діалог є самостійними явищами з чітко визначеними змістовими й структурними ознаками. Зокрема, соціальне партнерство виступає у вигляді формування спільних інтересів між сторонами, які тісно взаємодіють, сутність соціального діалогу полягає у розумінні того, що сторони усвідомлюють і визнають суперечність своїх інтересів, але намагаються узгодити їх [14].

Нормативним базисом формування та реалізації соціального діалогу в Україні є Закон України «Про соціальний діалог в Україні», що визначає правові засади його організації та порядку ведення задля вироблення та реалізації державної соціальної і економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин та забезпечення підвищення рівня і якості життя громадян, соціальної стабільності в суспільстві [15]. Також створено відповідну державну інституцію, а саме Національну тристоронню соціально-економічну раду, яка бере участь у забезпеченні розвитку національної економіки й формуванні основних напрямів бюджетної політики, координує питання збереження та розвитку трудового потенціалу, забезпечення економіки кваліфікованими кадрами, впровадження норм та стандартів гідної праці, подальшого вдосконалення системи пенсійного забезпечення та соціального страхування, модернізації системи колективно-договірної регулювання соціально-трудових відносин і впровадження принципів соціального діалогу, а також підвищення його ефективності на всіх рівнях [16].

Висновки. Таким чином, соціальний діалог необхідно розглядати як процес становлення й розвитку стійких взаємовигідних партнерських взаємовідносин у підприємницькій діяльності, спрямованих на узгодження й досягнення стратегічних цілей розвитку як окремих учасників економічних відносин, так і національної економіки загалом. Основною особливістю такої співпраці є врахування інтересів усіх сторін економічних взаємовідносин. Для сфери малого та середнього бізнесу налагодження соціального діалогу приведе до формування сталого економічного розвитку та підвищення рівня конкурентоспроможності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Грішнова О.А., Міщук Г.Ю., Олійник О.О. Соціальна відповідальність у трудових відносинах: теорія, практика, регулювання ризиків : монографія. Рівне : НУВГП, 2014. 216 с.
2. Дейч М.Є. Соціальна відповідальність бізнесу в системі соціально-трудових відносин. *Соціально-трудові відносини: теорія та практика*. 2012. № 2(4). С. 52–60.

3. Жуков В.О., Скуратівський В.І. Соціальне партнерство в Україні : навчальний посібник. Київ : вид-во УАДУ, 2001. 200 с.
4. Миколаєць А.П. Підходи до розвитку міжсекторного соціального партнерства в системі публічного управління. *Держава та регіони. Серія «Державне управління»*. 2018. № 4(64). С. 107–110.
5. Полякова С.В. Соціальний аудит як технологія управління соціальними процесами. *Економіка розвитку*. 2011. № 1. С. 46–49.
6. Толстова А.В., Сергієнко С.О. Розвиток соціального підприємництва в Україні. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2018. № 62. С. 384–391.
7. Онікієнко В.В. Ринок праці та соціальний захист населення України: ретросаналіз, проблеми, шляхи вирішення : науково-аналітична монографія. Київ : Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, 2013. 456 с.
8. Каличева Н.Є., Ампілогов М.К. Вплив соціальної відповідальності на ефективний розвиток підприємств залізничного транспорту. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2018. Вип. 2(64). С. 53–57.
9. Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні : національна доповідь / К.О. Ващенко, З.С. Варналій, В.Є. Воротін, В.М. Гесць, О.В. Кужель, Е.М. Лібанова та ін. Київ : Держкомпідприємство, 2008. 226 с.
10. Каличева Н.Є., Діденко К.В., Ільєнков В.В. Вплив соціальної відповідальності на розвиток бізнесу в Україні. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 28. Ч. 1. С. 79–81.
11. Охріменко О.О., Іванова Т.В. Соціальна відповідальність : навчальний посібник. Київ : Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», 2015. 180 с.
12. Горбатенко В.С. Соціальне партнерство. Політична енциклопедія / редкол. : Ю.М. Левенець (голова), Ю.І. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ : Парламентське видавництво, 2011. 679 с.
13. Ситник О.Ю. Розвиток персоналу шляхом налагодження соціального діалогу в Україні крізь призму міжнародного досвіду. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. 2017. Вип. 11. С. 140–144.
14. Петроє О.М. Теорія соціального партнерства та її вплив на розвиток концепції соціального діалогу. *Вісник Національної академії державного управління. Соціальна і гуманітарна політика*. URL: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2012-4-31.pdf> (дата звернення: 20.09.2021).
15. Про соціальний діалог в Україні : Закон України від 23 грудня 2010 р. № 2862-VI. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-17> (дата звернення: 25.09.2021).
16. Пріоритетні напрями діяльності Національної тристоронньої соціально-економічної ради на 2018–2020 рр. / Національна тристороння соціально-економічна рада. URL: http://www.ntser.gov.ua/pro_nazradu/page10/1275 (дата звернення: 25.09.2021).

REFERENCES:

1. Ghrishnova O.A., Mishhuk Gh.Ju., Olijnyk O.O. (2014). Socialna vidpovidalnistj u trudovykh vidnosynakh: teoriya, praktyka, rehuljuvannja ryzykiv: monoghracija [Social responsibility in labor relations: theory, practice, risk regulation: monograph]. Rivne: NUVGP.

2. Dejach M.Je. (2012) Socialjna vidpovidalnistj biznesu v systemi socialjno-trudovykh vidnosyn [Social responsibility of business in the system of social and labor relations]. *Social and labor relations: theory and practice*, no. 2(4), pp. 52–60.
3. Zhukov V.O., Skurativskij V.I. (2001) Socialjne partnerstvo v Ukrajinі: navch. posibnyk [Social partnership in Ukraine: textbook. manual]. Kyiv: UADU Publishing House.
4. Mykolajecj A.P. (2018) Pidkhody do rozvytku mizhsektornogho socialjnogho partnerstva v systemi publicnogho upravlinnja. [Approaches to the development of intersectoral social partnership in the system of public administration]. *State and regions. Public Administration Series*, no. 4(64), pp. 107–110.
5. Poljakova S.V. (2011) Socialjnyj audyt jak tekhnologhija upravlinnja socialjnyh procesamy [Social audit as a technology for managing social processes]. *Development economics*, no. 1, pp. 46–49.
6. Tolstova A.V., Sergienko S. (2018) Rozvitok social'nogo pidpriemnictva v Ukrajinі [Development of social entrepreneurship in Ukraine]. *Bulletin of Transport Economics and Industry*, vol. 62, pp. 384–391.
7. Onikijenko V.V. (2013) Rynok praci ta socialjnyj zakhyst naselennja Ukrajinj: retroanaliz, problemy, shljakhy vyrishennja: naukovo-analitychna monohrafija [Labor market and social protection of the population of Ukraine: retroanalysis, problems, solutions: scientific and analytical monograph]. Kyiv: Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine.
8. Kalycheva N.Je., Ampiloghov M.K. (2018) Vplyv socialjnoji vidpovidalnosti na efektyvnyj rozvytok pidpryjemstv zaliznychnogho transportu [The impact of social responsibility on the effective development of railway transport enterprises]. *Problems of system approach in economy*, vol. 2(64), pp. 53–57.
9. Vashhenko K.O., Varnalij Z.S., Vorotin V.Je., Ghejecj V.M., Kuzhelj E.M. Libanova E.M. ta in. (2008) Pro stan ta perspektyvy rozvytku pidpryjemnytva v Ukrajinі: Nacionaljna dopovidj [On the state and prospects of business development in Ukraine: National report]. Kyiv: State Committee for Entrepreneurship.
10. Kalycheva N.Je., Didenko K.V., Ilijenkov V.V. (2018) Vplyv socialjnoji vidpovidalnosti na rozvytok biznesu v Ukrajinі [The impact of social responsibility on business development in Ukraine]. *Black Sea Economic Studies*, vol. 28, ch. 1, pp. 79–81.
11. Okhrimenko O.O., Ivanova T.V. (2015) Socialjna vidpovidalnistj: navch. posib. [Social responsibility: textbook. way]. National Technical University of Ukraine “Kyiv Polytechnic Institute”.
12. Ghorbatenko V.S. (2011) Socialjne partnerstvo // Politychna encyklopedija [Social partnership // Political Encyclopedia]. Kyiv: Parliamentary Publishing House.
13. Sytnyk O.Ju. (2017) Rozvytok personalu shljakhom nalaghozhennja socialjnogho dialoghu v Ukrajinі krizj pryzmu mizhnarodnogho dosvidu [Staff development through social dialogue in Ukraine through the prism of international experience]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series “International Economic Relations and the World Economy”*, vol. 11, pp. 140–144.
14. Petroje O.M. (2013) Teorija socialjnogho partnerstva ta jiji vplyv na rozvytok koncepciji socialjnogho dialoghu [Theory of social partnership and its impact on the development of the concept of social dialogue]. *Visnyk Nacionaljnoji akademiji derzhavnogho upravlinnja. Socialjna i ghumanitarna polityka [Bulletin of the National Academy of Public Administration. Social and humanitarian policy]*. Available at: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2012-4-31.pdf> (accessed 20 September 2021).
15. Pro socialjnyj dialogh v Ukrajinі: Zakon Ukrajinj vid 23.12.2010 r. № 2862-VI. Zakonodavstvo Ukrajinj [On social dialogue in Ukraine: Law of Ukraine of 23.12.2010 № 2862-VI. Legislation of Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-17> (accessed 25 September 2021).
16. Priorityetni naprjamy dijajlnosti Nacionaljnoji trystoronnoji socialjno-ekonomichnoji rady na 2018–2020 rr. Nacionaljna trystoronnja socialjno-ekonomichna rada [Priority areas of activity of the National Tripartite Socio-Economic Council for 2018–2020. National Tripartite Socio-Economic Council]. Available at: http://www.ntser.gov.ua/pro_nazradu/page10/1275 (accessed 25 September 2021).